

ZMAJ ESTÉJE

FEHÉR FERENC

Történik 1904 májusában, Kamenicán.

A főlelevenedő epizódok színhelye: Zmaj újvidéki lakása, a *Fehér Hajó* vendéglő, a kamenicai park, a pesti *Vigadó* — a múlt század hatvanas-hetvenes-nyolcvanas éveiben.

Szereplők:

Jovan Jovanović Zmaj
Kornel, a fivére
Laza Kostić
Đura Jakšić
Novak Radonić
Tanítónő
Egy férfihang
Kislány

I. Hang
II. Hang
III. Hang

(Folyami hajó dudálása. Könnyű harangszó.)

KORNEL: Lelkiismeret-furdalásom van az irodalom színe előtt: Jovan Jovanović Zmajt, a fivér önzésével, én ragadtam el a társadalomtól, s hoztam ide, ebbe a magányba.

ZMAJ: Én meg hagytam Zágrábot, mert hát ugye, nagyon nehéz volt a Dunának ugrasztani. Ugyan hova is mehettem volna már? Ide jöttem, meghalni.

KORNEL: Pest, Bécs, Zágráb után . . .

ZMAJ: Tedd csak hozzá: Futak, Pancsova meg Karlóca után!

KORNEL: Mindezek után talán mégse ebben a kamenicai kietlenségben kellene tengődnie a szerbség legnagyobb költőjének.

ZMAJ: Meg ne hallja ezt a „legnagyobbat” az a zombori poéta!

KORNEL: Lehet, hogy a testvéri gyöngeség szólt belőlem, amikor elcsaltalak az irodalmi élettől, a barátaitól. A „kamenicai remete” — már csak így neveznek odaát.

ZMAJ: Azt mondod, a „barátaim”? Tán csak nem a rizsposz bársonyköpenyes Laza Kostićra gondolsz? Nagyobb csúfságot senkinek sem kívánok annál az ő hírhedt üdvözlő beszédjénél a Maticában.

KORNEL: Tudhatták volna, hogy nem kenyere a rögtönzés.

ZMAJ: Sohasem tudtam eligazodni a szeszélyein. De ha barátjának nem is tartott, mint költőtársáról mért nyafogott fölkészületlenül? Őt éve, de ez a tőr most is itt mered a bensőmben. Talán ha azt a szerencsétlen könyvet meg nem írta volna mindezek után...

(Az utolsó szavaknál elerőtlenedik, levegőért kap.)

KORNEL: Orvos kellene?

ZMAJ: Bohóchoz pojácát?

KORNEL: Látod, mégis a város...

ZMAJ: „Nominatur Neoplanta sancta!” Hogyha Mária Terézia őfelsége látta volna előre, hogy hányszor ég le, omlik halomba, és mennyi iszonyatot él majd át az a régi Szerb-város, a híres nevezetes Péterváradai sánc — nyilván nem ilyen derűs nevet kanyarít oda arra a fölterjesztésre. Öldöklések medencéje volt ez, hallgasd csak meg Verancsicsot: „Nagy Antal mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét feldúlá, égeté, valahol nemes háza vala, sok vitézljő népet ölete, karóra vonata nagy sok nemes embereket, sok dulás, fosztás után jöve Futakra... Onnat szálla alább Kamanc elleniben Baksafalvára táborával.” Futaki téli estéimben találtam rá, böngészgetés közben.

KORNEL: Mi köze már ennek Újvidékhez, a történelmi múltú városhoz?

ZMAJ: „Kék pajzsnak mezőjében három kerek, ezüst színű torony?” Affenét! Odaát a Limán-dűlőben szeszfinomító meg szappangyár szortyog, vasöntöde, konzervüzem kormozza az eget, de hallom a halászoktól, hogy a Krajcáros-dűlőben is gázgyárat meg selyemgubóüzemet akarnak építeni!

KORNEL: Csillapulj már. Emlékszel még nagyapa házára az Al-

mási-templomnál? Szegény, hajókat örökölt, jól menő kocsmát mondhatott magáénak, aztán az a részeg kormányos egy vagyont érő szénarakományát süllyesztette el Zimonynál! Még jó, hogy a két szőleje megmaradt itt, Kamenicán.

ZMAJ: Én egy másik házra gondolok mostanában, testvér. Egyre többet és egyre kínzóbban gondolok rá. Mert ami utána következett, az egész fájdalmas-gyötrelmes élet, az már nem a Szűcsök utcájának csendes áhítata volt...

KORNEL: A gyerekkor az a lepke, melyet sosem érsz utol.

ZMAJ: Meg az a sok gyereksírocška, amerre követtek.

KORNEL: Ne kínozd magad.

ZMAJ: Anyánkkal beszélgetek álmomban. A szenttamási, büszke, szép Marija Gavanski. Nálánál jobb asszonyt... (*Elcsuklik a hangja.*) Arra haladtomban mindig megcsókolom a sárgára meszelt kicsi házat, ott, a Zlatna greda sarkán.

KORNEL: Látod, nekem a Kenyér utcai ház jut eszembe gyakorta. Hatéves lehettél. Élt még Sima Milutinović, az örökké vándorló költő. Pestről Belgrádba tartott, s egypár napra ott szállt meg nálunk. Búcsúzkodáskor mindenkit átnyalábolt, beletemetett a szakállába meg a bajuszába. Te sehol. Végre rád találtak. Aludtál. Njegoš tanítója rátette a fejedre lapátnyi tenyerét. Csak anyánk hallotta, mit mormog: „Adja az Isten, hogy költő legyél!” Talán ott kezdődött minden.

ZMAJ: Inkább a nagy menekülés után. Ürögön. Az egész család oda bujdosott. Szerémségbe. A rablás, gyűjtogatás, ágyúzás elől. Azon a nyáron született meg az első igazi vers. Nem tudhatta senki, mibe kezdek bele.

KORNEL: A szerb költészet egyik legszebb fejezetébe. Te legalább kiírhattad magadból a fájást, a borzalmakat. Más férj vagy édesapa elviselt volna-e annyi halált? Orvos voltál, mégse segíthetél. Az a régi, régi versed... hogy is kezdődik?

ZMAJ: Járok, kelek, roskadozom inkább,

Fognám vissza a vén falı ingát... — Eh! miket juttatsz eszembe!

KORNEL:

FUTNÉK, SZÖKNÉK, MINT AKIT ÁTOK MAR,
S MOTYOGOM CSAK, RÉVÜLT BORZALOMMAL:
„NEM IGAZ, HOGY MEGHAL!”

ZMAJ: „Roskatagon”, ezt írtam akkor a vers fölé, de ez most másfajta roskatagság, ami rám telepedett.

KORNEL: Menjél többet a folyópartra, a levegőre.

ZMAJ: A folyótól kezdek félni. A folyó visszanéz. Füst gomolyog benne. Átlehel ide a szappangyár. Mondd, van még bazsalikom másutt is, vagy csak abban a népdalban?

KORNEL: Te magad mondtad, hogy elegend van a bécsi remeteségből is meg a zágrábi környezetből is, ide akarsz költözködni. Nem akarom megbántani a barátaidat, de Bécsben csak afféle átjáró ház volt az otthonod. Szenttamási disznókereskedőknek meg ágrólszakadt diákoknak adtál éjjeli szállást. Kamenica azt ígérte, hogy mindentől megszabadulsz, még az orvosi nyűgöktől is.

ZMAJ: Tévedés, édes testvér! Az igaz, hogy ide kíváncsoztam költözni, szemben Újvidékkel, de hogy lemondok az orvosi hivatásról, azt az én számból nem hallhatta senki sem. Látod az asztalomon azt a kis fekete noteszt? Nem érem el innen az ágyból. Bécsi éveimnek a följegyzései. Kiolvashatod belőle, hogy orvos is voltam abban az idegenségben, nem csupán szállásadója a szegény, hazátlan szerbeknek. De ha nem így történt volna, akkor is. A nincstelen ember, az olyan, aki nem tud kérni, kunyerálni, az csak tengődhetik a szerb irodalomban. Mért szerkesztettem világeletemben hírlapokat? Ugyan miért? Mert így az orvos meg a szerkesztő nem hagyta éhen veszni a költőt.

KORNEL: El ne vakítson az öregség. Nem felejtetted el talán, hogyan ünnepelt a nép, már akkor, amikor még csak ezüstkoszorús voltál! Az a méltatás a Maticában. Meg a mindenünnen leözönlő szerbség azon az ünnepi fogadáson, az *Erzsébet-szálló* asztalainál. Az ünnepi koszorút nemzeti színeinkkel kötötték át. A piros bársonypárnát arany guzlica hímezett rajzával díszítették.

ZMAJ: És annak a Laza Kostićnak a hódoló verssorait hímezték bele, aki újabb huszonöt év múlva fanyalogueva beszélt rólam a Maticában!

KORNEL: Más vérmérséklet volt. Nem ő volt a fontos akkor sem, hanem a nép. Két nagy költő csak úgy viszonyulhat egymáshoz, mint két vágató lovas, akik száguldás közben átsandítanak egymásra a nyeregből.

ZMAJ: Én nem vágattam, csak haladtam, és nem éreztem magamat semmiféle nyeregben. Nagyok barátsága — üstökösök hideg suhanása? Ez sem igaz. Petőfi meg Arany lehet a cáfolata.

KORNEL: Petőfi meghalt Segesvárnál, s Aranynak csak az álmaiban kísértő költőtárrsal kellett szellembeszédet folytatnia.

ZMAJ: Ezt én jobban tudom. Az első kiadott könyvem Petőfi *János vitéze* volt. *Toldi estéje* pedig nemcsak a polcomon van ott. Belengi már az én alkonyataimat is.

KORNEL: Meg is kaptad mindezért a magadét a *Danica* bírálójától. Mintha most remegne itt a kezemben az az újság, ahogy olvastam a cikket.

ZMAJ: „Sajnáljuk, hogy Jovanović úr a fordítói ügyességét nem az elismert értékű klasszikus műveknél alkalmazza, hanem a magyar szellemi termékekre használja, melyeknek kiválósága nagyon viszonylagos!” Megtanultam kívülről. A korai seb fájjobb. Huszonöt éves alig voltam.

KORNEL: Fáklyásmenet sem igen köszöntött még szerb költőt a lakásán! Emlékszel? (*Főlelevenedik az ünneplés.*) Éljenezve jöttek a diákok, a szellemi előkelőség, a *Kaszinó* népe, s a hat nyomda meg a nem mindig baráti érzelmű lapok emberei is; durrogtak a mozsarak . . .

(*Hangtérváltozás. Utca.*)

I. HANG: Halljuk a költőt!

II. HANG: Zmajt akarjuk hallani!

III. HANG: Nézzétek, kijött az erkélyre! Csend legyen!

ZMAJ: Uraim és testvéreim! Nagyon jól tették, hogy ehhez a jelenésükhöz az éjszakát választották. Ha mindez nappal volna, azt hinném, hogy ez valóság, s nem lenne elegendő erőm, hogy egy ilyen valóságot el is viseljek. Engedjék hát meg, hogy azt hihessem: mindez csupán álmom — egy szerb költőnek az ábrándja. Mert a szép szó emberei, a nemzetiségi költők legkivált, megszokták az álmodozásokat. Ehhez hasonlóról azonban, amit Önök rendeztek nekem, még a szerb Athén poétája, Jovan Jovanović Zmaj sem álmodhatott soha.

I. HANG: Ne csak az álmokról beszéljünk!

ZMAJ: Úgy van. Manapság furcsa időket élünk: ma erénynek számít az is, hogyha az élet síkos csapásain haladó ember nem csúszik meg. Erénynek számít, ha a buktató, sáros kátyúk közt nem botlik meg, nem veszti el önállóságát, nevét nem szennyezi

be. Abban a tudatban köszönöm meg ezt az ünneplést, hogy az nem csupán nekem, hanem általában a költőnek, a művésznek szól.

(Taps.)

Ne higgyék, uraim, ne higgyétek testvéreim, hogy a költő még mindig csak a zengő, szép szavaknak a mestere. Mondanivalójára oda kell figyelni, miként léteznek fizetett személyek is, akik odafigyelnek rá.

(Derű.)

Manapság sokan azt kérdezik a lapszerkesztőtől: mit jelent az, amikor valamely hírlapban néhány hasáb üresen marad. Ez azt jelenti, barátaim, hogy ami odakerült volna, az nagyon megtetszett azoknak, akik elsőnek olvasták. Megtartották hát maguknak az egész írást.

(Taps — derű — kiáltások.)

I. HANG: Halljuk a költőt!

II. HANG: A versét is, ne csak a beszédjét!

ZMAJ:

A NÉP

De a szentjét, daliák,
Sok vasalt úrféle,
Hogyha betelt a pohár,
A szívetek fél-e?
Koronával pompázó
Címeres vitézek,
Mit gondoltok, mivégre
Léteznek a népek?

I. HANG: Éljen!

II. HANG: Erre válaszoljanak!

III. HANG: Csönd! Halljuk tovább!

ZMAJ:

Dőzsölésnek népe,
Akiknek az asztalán
Éhes ezrek étke;
Kiknek sereg rabszolga

Mindent sorra végez —
 Mit gondoltok, mivégre
 Léteznek a népek?
 Uratoknak hízelgő
 Szerencsevadászok,
 Nem tiétek a határ,
 Amin kocsikáztok;
 Talpnyalóknak serege,
 Célod ha elérted —
 Mit gondoltok, mivégre
 Léteznek a népek?

I. HANG: Le a talpnyalókkal!

II. HANG: Csönd, ez nem kortesbeszéd!

ZMAJ:

Tudástól is rettegő
 Lajhár uraságok,
 Míg hízottan henyéltek,
 Vért izzadnak mások;
 Átkos önzést burkoltok
 Külszín köpenyébe —
 Mit gondoltok, mivégre
 Léteznek a népek?

I. HANG: Le a köpönyegforgatókkal!

II. HANG: Fogja már a lepénylesőjét, maga radikalista!

I. HANG: A költő is az!

II. HANG: De költő!

ZMAJ:

Harácsoltok aranyat,
 S nem jár érte börtön;
 Paripára költitek,
 Hogy nyakatok törjön;
 Kiknek átkok súlyától
 Sápadtabb a képe —
 Mit gondoltok, mivégre
 Léteznek a népek?

(Taps, éljenzés.)

(Hangtérváltozás.)

KORNEL: A nép mindig is értette a költő szavát. Az eleven szót különösen.

ZMAJ: Gondolod? Amíg lelkesülten ünnepelni lehetett, minden rendben volt. Mihelyt huszonöt krajcárt kellett előfizetni egy versesfüzetre, lelohadt a nemzeti buzgalom.

KORNEL: Talán igazad van. Ott voltam, egy kávéházi függöny védelmében, amikor a *Fehér Hajó* egyik baráti asztaltársasága új könyvedet vitatta. Azt jósolgatták, hogy kevesen áldoznak majd rá pénzt, annyira igénytelen külsejű könyvecske. A *Mérgések* kötete volt előttük. Laza Kostić vitte a szót, de ott volt Novak Radonić is, a „moholi bölcs”, a festő.

ZMAJ: Erről még sosem meséltél.

KORNEL: Radonić hiába szállt szembe a nagyhangú, indulatos Lazóval...

(Hangtérváltozás.)

KOSTIĆ: Azt mondom, uraim, hogy a szerbség szegény ugyan, ám alig akadna még szerb nyomda, amelyik ilyen igénytelen külsejű kötetet kinyomtatna a saját neve alatt. A cetinjei állami nyomda, például, elég szegényecske, de azért, ha jól emlékszem, soha ilyen nyomdai koraszülöttet nem adott ki, mint az újvidéki radikálisok hangzatos gőznyomdája!

RADONIĆ: Engedtessek meg, hogy a piktor szemével nézve a dolgokat azt bátorkodjam mondani: nem a külszín, hanem a belbecs a fontos ebben az esetben is.

KOSTIĆ: Moholról nézve ez így is van. Épp ez teszi titokzatossá az egész dolgot: épp a radikálisok nyomdájától vártuk volna, hogy a hozzájuk tartozó költőt dízesebb, igényesebb kiállításban jelenteti meg! Mert Zmaj nemcsak a legnagyobb élő szerb költő manapság, hanem — és ez egy pártnyomdának többet jelent — régtől fogva és sok megpróbáltatáson átesett radikalista is. Csak hát ki tudja: hátha afféle ravasz ügyeskedések ezek! Ez a verseskönyvecske már most ritkaságszámba megy.

RADONIĆ: Egy „moholi” megjegyzés: Laza Kostić nem tudná elviselni, hogy ne gúnyolódják!

KOSTIĆ: Miért? Hát nincs igazam? Két-háromszáz év múlva szétzedik majd egymást ezért a könyvért a gyűjtők. Na és ezek az előjegyzők a könyvecske végén? Cukor! Ez a névsor olyan jelentős, olyan tanulságos — annyira jellemzi ezeket a mi szá-

zadvégi irodalmi, művelődési állapotainkat, hogy érdemes ezt alaposabban szemügyre vennünk.

RADONIC: A verseket olvassuk inkább.

KOSTIC: Azokról ezúttal is csak annyit: az ifjúkori zengő csalógányt fölfalta a politika sárkánya! Az én szívembe a fiatal Zmaj versei találtak utat — ezekhez a versbe szedett politikai vezércikkekhez nincs hozzáfűznivalóm. Nézzük a történelmi névsort. Kik azok, akik a szerb Athén nagy fiának a verseire kíváncsiak anno domini 1895-ben! Az előjegyzők élén, ahogy az illendő is, belgrádiak állnak. Ketteskén. Ám az egész radikalista szerb királyságból senki! Senki, no. Amazonban itt van egy leányzó Szerb-Padéról. Aztán két bölcsészhallgató Grácból. Velika Pisanica falvából a tanítónő, a pópa, egy kereskedő meg a jegyző úr. Vagyis kitesznek két Belgrádot. Mokrin, Eszék, Turija is egy-egy előjegyzőt adott. De hát mi van Szenttamással, a híres Srbobrannal? Határa ezzel az olvasni vágyó Turijával határos, kétszerte nagyobb annál, vagyon meg intelligencia dolgában pedig tízszer felülmúlja. És hát Szenttamás Zmaj nagyapjának a világa. Ki énekelte meg Szenttamás dicső múltját olyan fiatalos rajongással? Zmaj, vagyis ennek a csúnya köntösű kis könyvnek a szerzője. Hány előjegyzőt adott hát a többségében radikális Szenttamás? Egyet sem, uraim! A kutyának sem kell itt a költészet!

RADONIC: Mutasd azt a névsort! Lám, ezek itt végig újvidéki előjegyzők a továbbiakban.

KOSTIC: Egy lelkes honleány, Milica Tomić gyűjtötte őket egybe: a szerb Athénak tizenhárom fia és leánya kíváncsi Zmaj elkövetkező versfüzeteire. Pedig az újvidékiek többsége a radikálisokhoz tartozik, akárcsak maga Zmaj.

RADONIC: Ugyan már, ezek a pártoskodások! Ha az ember valamit a *Zastavába* ír, nem jó, mert azt mondják, hogy ez a lap a pravoszlávságra tör; hogyha a *Napredak*hoz fordulsz, megint nem jó, mert azt híresztelik, hogy ez a lap hízeleg a kalugyer méltóságoknak... Ha pedig arra szánod el magadat, hogy a Maticának dolgozol, le ne merj írni olyan szót, ami nincs ínyére a *Zastavának*. És ha annak a lapnak szegődöl a szolgálatába, amelyik a mi Zmajunknak a nevét viseli, ott is megjárhatod, mert az a felfogás, hogy ez a lap a *Zastavának* az uszályhordozója.

EGY FÉRFIHANG: És ha végül cikket mersz írni a *Danica* va-

lamelyik számába, akkor is megjárhatod, mert az annak a jele, hogy rokonszenvezel a *Napredak* politikájával.

RADONIĆ: Egyszóval addig jutottunk, hogy az ember kénytelen azt mondani az olvasóközönségnek is meg a hírlapíró uraknak is: béküljetek meg egymással, javuljatok meg, vagy pedig menjete a pokol mélységes fenekére, ahányan vagytok!

KOSTIĆ: Hiába is beszélnek az urak: felénk az író is kétszerte többet ér, hogyha a mi pártunkhoz tartozik. Am hogyha nem a mi kutyánknak a kölyke, azaz francia finomsággal szólva nem a bandánkba tartozik, vagy egyenesen az ellentáborhoz húz, hát akkor bizony el nem ismerjük. Zmaj mindeddig kivételt képezett ez alól. Neki egyetlen párt sem fordított hátat, a sajátja pedig vigyázott rá, mint a szeme fényére. És most? Milica önnagysága, a honleány és költészetrajongó, perselyével sorra járja a radikálisok táborát, és rimánkodik: „Egy-egy koronát az első számú szerb költő könyvére! Csak egy-egy koronát!” Senki sem mozdul. Erre önnagysága sírósan kérleli őket: „Az Istenre és a lelketek nyugalma, csak ötven krajcárt, egy-egy nyomorult koronácskát a szemünk fényének, a mi büszkeségünknek!” És még erre a népre mondják, hogy elvérzik az elveiért!

RADONIĆ: Szavakkal igen. Akárcsak annak idején, amikor a magyar főurak kardjukat kirántva kiáltották Mária Teréziának: „Vitam et sanguinem — sed avenam non!” A vérüket igen, de a zabjukat nem.

KOSTIĆ: Ez az ötvenhárom előjegyző, költészetpártoló majdnem mind faluról való. Ezek nem főurak.

RADONIĆ: Nekem ez sokat mond. Ott élek köztük. Ez az igazi nép. Sokkal megbízhatóbb a városiaknál, a polgárságnál.

KOSTIĆ: Már aki. Az írókat mégsem éltetheti a falu egymaga. Zmajra nem akar előfizetni sem Kikinda, sem Zombor, de Becskerekéről, Versecről sincs előjegyző a kötetére.

RADONIĆ: Az lehetetlen: Versecről senki?

KOSTIĆ: Senki. Pedig hát Zmaj, a költészettől függetlenül, legalább annyi joggal számíthatna Versecre, mint Újvidékre, vagy tán még inkább. Versec ugyanis ma reggel egyhangúlag megválasztotta őt képviselőnek a karlócai száborba.

RADONIĆ: A nép! Lám, a nép tudja, hogy kire szavazzon.

KOSTIĆ: Ilyen általánosságot csak egy moholi bölcs festő mondhat, drága Radonićom! Miféle népre, melyik népre gondolsz?

RADONIC: Természetesen a valóságosra. Nem valami elvonatkoztatott népre.

KOSTIC: Szép dolog, derék dolog. S eközben maradéktalanul gondoltál a nép minden egyedére? A népre gondoltál, amely olyan, amilyen, beleértve az összes senkiházit, az összes iskolakerülőt, az összes alattomost és ingyenélőt, az elfajzott mamlaszokat, a falurosszákat és áristomtötlélékeket, a behízeltgőket és talpnyalókat? Odaértted-e ezeket is a nép fogalmában? Hiszen épp elég van ezekből is a nép közt — minden nép közt, a te nemzetséged közt éppúgy, akárcsak bármely pusztuló, hanyatló társadalomban . . .

RADONIC: De hát Zmaj emberi szelídsége, hite . . .

KOSTIC: Tudom! Megbocsát mindenkinek. Csakhogy őneki nem bocsát meg valamit soha az irodalomtörténet.

EGY FÉRFIHANG: Ezek még egy Laza Kostić szájából is kemény szavak.

KOSTIC: Nem bocsátható meg a költőnek, hogy ilyen rideg viszonyulás ellenére nyájas szelídséggel felszólítást intéz olvasóihoz: „Még mindig nem késő, hogy jelentkezzenek mindazok, akik verseskönyvem, a további füzeteket előjegyezni óhajtják . . .” Miféle óhajtás! Inkább állt volna ki, mellén föltépett inggel, a Búzatér kövezetére, vagy oda, a püspöki rezidencia elé, hogy fülükbe ordítsa: „Nézzétek, mennyit ér a szerb költő”!

(Zenei átmenet.)

ZMAJ: Sosem beszélte nekem erről . . . Hogy mi volt akkor ott, a *Fehér Hajóban*. Talán másképp fogadtam volna Laza könyvének a levonatait is, amiket Bittermann nyomdájából küldözgetett ide azon melegében, Kamenicára. Az emberi élet akár egy napforduló: mire beesteledik, lassan mindennel megbékülünk, mert mindent megismerünk.

„Nem jelölte a sírt drága érc, vagy márvány:
Bence volt az emlék, lába felől állván:
Egy ásót ütött le, arra támaszkodék,
S elborítja a sírt új havával az ég . . .”

KORNEL: Májusban az ég haváról elmélkedel? Ezt a versedet nem ismerem.

ZMAJ: Nem is ismerheted, mert nem az enyém. Aki írta azt sem hordozta vállán a nemzet irodalmi tudata, amikor szegény tanárként a nagykőrösi nebulók dolgozatait javítgatta... Talán mégis föl kellett volna mennem Pestre, a Kisfaludy Társaság hívására: legalább Vele találkozhattam volna valahol. Arany Jánossal. De miket motyogok itt: akkor ő már befejezte hosszú sétáit a Margitszigeten.

KORNEL: Neked is többet kellene sétálgatnod itt, a Duna-parton.

ZMAJ: Későn mondd: ma délelőtt hosszú sétán voltam...

(Hangtérváltozás, egyelőre a háttérben.)

Kicsalt a gyerekzsivaj meg a tavaszi napocska.

KORNEL: No, hogyha gyerekzsivaj volt, akkor alighanem egy kellemes női hang is belevegyült abba.

ZMAJ: Nem értelek.

KORNEL: A kamenicai tanító kisasszonyra gondolk.

ZMAJ: Ugyan már! Ifjasszony — vénember csúfsága. Épp csak bandukoltam a fák alatt. Mintha először láttam volna ilyen áttetszőnek a tárgyakat — a fákat, az egész világot...

(Mikrofonközelen.)

TANÍTÓNŐ: Látja, olyan, de olyan zavarban vagyok, amikor akárcsak köszönnöm is kell magának. A legnagyobb szerb költőnek.

ZMAJ: Bácsizzon csak, kedves, megérdemlem már. Ezt a csodálatos napocskát is. Egyedül talán csak az ilyen mosolyért maradok már adósa a világnak. Amilyen a magáé. Örökre.

TANÍTÓNŐ: Ha ilyeneket mond nekem, meglátja, meghasad a szívem a meghatottságtól. Ne nevéssen, igazán mondom. Hisz tudom, hogy ki tisztelt meg a figyelmével.

ZMAJ: Egy öregember, kedves. Az tisztelte meg, s közben az ő szívét is elszorította valami. Vagy inkább: elfacsarodott az öreg jószág ott belül. Mikor így nagy néha találkozunk, s a mosolyát látom, az a két sor jut eszembe, amit egyszer gyanútlanul leírtam:

„Odahullt egy aranyos méhecske
Nedjeljko szép ezüst szakállára...”

TANÍTÓNŐ: Tudom ám a végét a versnek. Olyan, mint amikor mese ér véget. Vagy — nem is merem kimondani — mint egy imádság, amit kicsi korunkban tanítottak velünk:

„Az aranyméh ott előtte bolygott,
Merre menjen, mutatta, az égbe,
Föl az égbe, isten közelébe...”

ZMAJ: Ne higgyen a szomorú verssoroknak, amit fiatalon írnak a költők. Látja, tegnap a maga kisiskolásai egy vidám verssel ajándékoztak meg.

TANÍTÓNŐ: Még hogy ők — magát?

ZMAJ: Jaj, nem úgy gondoltam. Az írás már-már felejtett kegyelmi állapotát ajándékozták nekem. Sosem írtam volna meg, ha nem húzódok meg itt, Kamenicán, s ha nem hallok az ő csivitelésüket. Életem alkonyán a napsugaras délelőtti verse ez. Olvassa csak.

TANÍTÓNŐ: Jé, még a méhecske is itt van a versben, amelyik odaszállt Nedjeljko apó szakállára!

ZMAJ: Kommentárta csak Laza Kostićnak volt és van joga, ha a verseimről van szó. Olvassa már, mert minden költő irtózatosan hiú. Hallani szereti azt, amit leírt. Ha ettől a megbizonyosodástól megfosztják, tanácstalanságában képes elégetni a versét. Ülünk erre a padra. Így is, úgy is megszólnak vagy inkább megmosolyognak bennünket.

TANÍTÓNŐ:

„Zümmög a kis méh,
fuvallat leng át,
kis patak zeng, hát
hangzik a hegyhát;
venyige hajthat,
fürdeti harmat,
csacska madárkák
ünnepük áldják;
erdőcske zöldell
szelíd-szín zölddel —
Mi sem ér véget:
új tavasz ébred.

Szép Fruška gora
hajnali orma
bíborba vonva,

nap aranyozza;
 ameddig látsz,
 szépség fog át.
 Mi sem ér véget:
 új tavasz ébred.

Az a sor, hogy semmi sem ér véget, az olyan fájdalmasan szép bizonyítás itt, ebben a szépségközönben, ebben a . . . Jaj, nem tudom tovább olvasni, olyan számár vagyok és olyan meghatódott. Kérem szépen, olvassa tovább.

ZMAJ:

Fű közül rád int,
 kéklík a jácint;
 senki se hajtja,
 szorgos a hangya . . .

TANÍTÓNŐ: Bocsásson meg, ezt a gyerekeimnek is hallaniuk kell. Fiúk, lányok! Gyorsan ide körém. A szemeteket akarom látni!

ZMAJ: Itt a legigényesebb közönség, most már oda a bátorságom. Olvassa, kérem, tovább. Megment.

TANÍTÓNŐ:

Pürrögő tücskök
 szólnak a fű közt,
 természet rendjét
 messzire zengjék;
 virágok kedvét
 hintik a lepkék;
 fű, fa, bogárka
 víg valahára;
 mi sem ér véget:
 új tavasz ébred.

Lent a ligetben
 zsong a gyerekhad;
 ezt megöleltem,
 ez csókot is kap!

(Gyerekkuncogás.)

ZMAJ, TANÍTÓNÓ (*együtt*):

Drága gyerekkor,
legyen virágos
tavasztok áldott!

(*Zene, hangtérváltozás.*)

(*Órakettyegés.*)

KORNEL: Mire gondolsz, testvér?

ZMAJ: Az a frajlajn elváláskor rábízott egy kislánykára, egy kis elsőre, innen, a Halászok közéből. Hogy segítségemre lehessen, ha megbotlok valami öreg gyökérben. Kézen is fogott, úgy batyotyogtunk hazafelé.

(*Hangtérváltozás.*)

KISLÁNY: No, megérkeztünk. Te most már szépen menjél haza.

ZMAJ: Ez itt a te házad?

KISLÁNY: Dehogyis.

ZMAJ: Hát kié?

KISLÁNY: Apukáé!

ZMAJ: Hát akkor jó legyél, és fogadjál szót.

KISLÁNY: Te is jó legyél, és fogadjál szót.

(*Hangtérváltozás.*)

KORNEL: Hát akkor most fogadj szót nekem is, és pihenj. Egészen beesteledett. Elmegy a hajóm.

ZMAJ: Az enyém már elment régen. Az újvidéki felső hajóállomásnál csak egy csipkekesztyűs, ismerős asszony áll még utánnam int, aztán az örökké magára maradó hitves szapora, zavart lépteivel a Gölöncsérek utcája felé veszi az irányt. Engem meg úsztat a *Vesta* vagy a bódító dohogású *Iris* — olyan mindegy; fűzfavesszőkkel leng felém a bajai táj; kétéves verseci kadarkájával kínálgat egy unalmas bánáti kereskedő... A földézet utasnépe maga a Duna-medence: olyan, ahogy Halastól Pozsonyig vagy Bécstől a Vaskapuig megismertem — lármás, nagyhangú kissé, de mindenki csak a maga hangjába szerelmes; kevesen fi-

gyelnek oda — orvosi alázattal vagy emberi megértéssel a másíknak a szívére. Ki bánta ugyan, hogy mit hordozok magamban, valahányszor a rideg bécsi szobáim felé vitt a hátán ez a fenyegetően engedelmes, nagy folyó! S kit érdekelt, hogy a napi kötelességteljesítés apró igazolásain kívül mit jegyeznék még be abba a fekete noteszba, amelyiken most úgy dobol az ujjad, mintha rejtjeleket röpítenél valahova, valakinek... Azok a messzeségbe vesző, hajdani asztaltársaságok! Jovan Đorđević, Jaša Ignjatović, Radonić és hát Đura Jakšić. Hogy is jöttünk össze egyszer a pesti *Vigadó*ban, nem tudom. Jakšić még egy kis hordó ürmöst is szorongatott a hóna alatt, amikor befutott vele a vonat. Egy óbecsei tisztelóm varrta a nyakába.

(Atolvadnak szavai a Vigadó hangulatába.)

Az már alighanem a szállodában elfogyasztott ürmösnek volt tulajdonítható, hogy Jakšić, aki kiválóan beszélt a pestiek nyelvét, mindenáron szerbül értekezett a prímással, No, annak sem kellett sok magyarázat: Đura kiejtette Petőfi nevét, s már húzták is, hogy „Fa leszek, ha fának vagy virága...”

(Teljes hangtérváltozás. Vigadó.)

JAKŠIĆ: Ki a megmondhatója, drága barátaim, hogy a költő, a vérbeli költő milyen magasztos ösztönnek engedelmeskedik, amikor egy idegen költőtársának a verseibe csapolja át a vérét, hogy azok a versek újjászülessenek az ő népének a számára is!

ZMAJ: Hagyjuk ezt most, Đura. Majd máskor. Túlbecsüled a fordító munkáját. Keserves kenyér az.

JAKŠIĆ: Mit mondtam, drága barátaim! Máris tiltakozik, védekezik. Pedig saját könyve még meg sem jelent, amikor már a világ egyik csodás mesekölteményét szólaltatta meg szerbül. Ki hinné itt, hogy a *Vigadónak* ennél az asztalánál az a nagy költő irul-pirul és szabadkozik, aki nekik a legszebb áldozatot hozta fordításaival...

ZMAJ: A fordítás nem szívességtevés. Aki míveli, annak gyötrellem. Kockázat. S nemzeti nyereség annak, aki az értéket befogadja.

JAKŠIĆ: Ezért az értékért, ezért a nemzeti értékért egyesek szívesen elátkoznának odalent, az újvidéki szerb lapok redakciói-

ban, mondván, hogy ha már fecséreled az alkotóerődöt, akkor legalább szláv óriásokra fecséreld. Így igaz, vagy nem?

ZMAJ: Inkább arról beszéljünk, hogy megnézzük-e estére Budán, a Színkörben Az ember tragédiáját.

JAKŠIĆ: Utána vacsorára mehetnénk a Kis Pipába. A Tökölánium egykori igazgatója fizetheti a cehhünket, mert kémeim megsúgták, hogy elsején, odahaza, 92 forintot vett föl a Matičában.

ZMAJ: Csakugyan otthon jártam. Voltam Mileticnél. Akkor készülődtök, ment Versecre. Végleg. Amikor azt mondtam neki, hogy most elég jó egészségben van, csak legyintett: „Egészség, egészség — semmi haszon már az én egészségemből, se a népnek, se magamnak.”

JAKŠIĆ: Segítenünk kellene rajta: bejuttathatnád valami bécsi klinikára.

ZMAJ: Úgy is lesz. Képzeljétek, a zomboriak már küldtek százhat forintot erre a célra. Úgy lehet, maga Laza Kostić volt a gyűjtés megszervezője.

RADONIĆ: Mohol csak egy eldugott kis falu, de ott is megszervezhetjük a gyűjtést.

JAKŠIĆ: Novák, te festő vagy nem is rossz festő — te csak maradj a palettádnál. Nem festesz!

RADONIĆ: Bagoly mondja verébnek . . .

ZMAJ: Inkább hallgassuk ezt a nyírettyűst, barátaim! Ez ha nem is, de a nagyapja tán még Vitkovics Mihálynak is húzta valamikor.

(Feljön a zene.)

(Hangtérváltozás.)

KORNEL: Engem Buda ígézett meg ifjúkoromban. Úgy él bennem, mintha valami hangulatos leírásból kölcsönözném a képeket: azok az agyonnyomott, besüppedt, copfos tetejű házak. Lenn, a Három arany kacsza utca végén álmosan himbálódzik a falból kikönyöklő vastartóra akasztott lámpás. Olajlámpás. Az ódon török hárem és a szűk görbe sikátorok, az alacsony, kőpárkányos kapuk. Meg azok a kerekre koptatott kövek, ahogy leszaladnak a zegzugos utcák.

ZMAJ: Ni, már nem is dobolsz az ujjaiddal!

KORNEL: Ezt itten, utazásaidnak ezt a kis breviáriumát elvinném magammal. Olvasgatnám.

ZMAJ: Arra is lesz alkalmad. Nemsokára. Amilyen egyszerű portéka az a kis notesz, éppolyan hétköznapi a tartalma is. Már annak, aki csak úgy olvasgat, a szemét futtatva, a felszínen maradva, mint a kényes úszó, s le nem merülne, be nem vizezné, vérezné a haját. Elmondja majd, meglátod, kivel, hol találkozott a gazdája: ki látogatta meg Pestről vagy Velika Pisanicáról; milyen orvosságot írt föl a mindig sovány erszényű betegeknek...

KORNEL: No, azért a történelem is belelapozhat majd egy kicsit. A te bécsi éveid sok tekintetben igen fontos évei voltak az egész szerbségnek. Erre az időre esik Svetozar Miletić betegsége, fokozatos visszavonulása a közéletből...

ZMAJ: Milyen jól tudod te ezeket!

KORNEL: A szerb szabadelvű néppárt ekkor kezdett feloszlani...

ZMAJ: Ki gondol majd ezzel!

KORNEL: Ott volt az 1885-ös bolgár—szerb háború is. Meg Milan király lemondása...

ZMAJ: Számok, pusztá adatok!

KORNEL: Ne haragudj, de hatalmasok paroláltak veled is!

ZMAJ: Értsed meg, testvér, hogy én, akit a fejedelmi kegy magával vitt Moszkvába, a pravoszlávság legnagyobb metropolisába; én, akit Izmail pasa volt nyári palotájával ajándékozott meg a világi hatalmasság, s meg is toldotta azt ötvenholdnyi szántóval meg kétszáz ősi, talán évezredes olajfával — mindezt kilúgoztam magamból, mindezt visszaszolgáltattam, anélkül, hogy éltem volna vele. Mert különben soha nem találtam volna vissza az Almási-templom környékének népéhez, a régi szűcsök, fazekasok, gyertyaöntők, zsemlyepékek apró kis közeibe, ott, túlhan, abban a most már egyre merülő, emlékeimbe süllyedő drága városban; ahol egyszer régen igazán és önzetlenül szerettek, vallási meg politikai hitvallásom firtatása nélkül; nem valhattak, hogyan álmodom: németül, magyarul, vagy szerbül; nem írták elő, hogy szláv avagy nem szláv költők közül kiket szabad fordítanom, s ahol fénylő haja volt az éneknek, mint a Stražilovo felé lebegő diákhadban annak a lánynak.

(A beállt csöndben folyami hajó kürtjele.)

Attól, hogy külön-külön, mindnyájunknak olyan sok lett a sebéünk, mire a század végére értünk és beletántorogtunk ebbe a

huszadikba, attól még élhetnénk békeességben ebben a tikkadt európai medencében. De ehhez a fájdalomnak is közösnek kellene lennie, édes testvér. Bele kellene építenünk magunkat a mások fájdalmába. A mások történelmi emlékezetébe. Embereknek kellene lennünk. A hatalom mindig is elvett, csak a szegény embertől, hogy a maga étvágyát kielégítse. De mit várhatunk a holnaptól, hogyha már ki sem kell nyúlnia a hatalomnak: önként adózunk neki — odahozzuk lába elé szapora léptekkel a koncot, akár a hízelgő kuvasz a gazdájának? Bécset okolhatjuk joggal a történelmi vizsályokért. De hát miféle talaj voltunk mi mindnyájan, ha egyszer a vizsály elhintett magva olyan könnyen szárba szökken ezen a földön, pedig máskülönben meg kell itt verejtékezni minden termésért? Erre válaszoltak volna egyszer is a korteslapok, a civakodó hírlapocskák! Igaz, engedtem annak a fejedelmi hívásnak: fölróhatják ma is politikai ellenfeleim, hogy királyokkal fogtam kezét, de hát ki volt az igazi király? Nem a költői rangra gondolok. Dehogyan. Hanem a megőrzött szabadságomra, amit a tirdannusok asztalánál sem éreztem veszélyeztetettnek, mert hisz alig is tiszteltem meg őket asztaltársaságommal. Félholtan a fáradságtól a cári Moszkva nevezetességeit jártam sorra, míg azok vártak rám a palotában. Megvettem a város térképét, hogy céltudatosabban használhassam föl az időmet. Ott ragadtam a könyvesboltokban, antikváriumokban, s nem jutott eszembe, hogy fogadásokra rohanjak, gazdáimhoz dörgölőzsem hízelkedve. Igaz, arra a koronázási ünnepségre be akartam jutni a Kremlbe, de elzavartak, nem kaptam belépőjegyet. Elzavartak, mint egy kósza kisdíákot. Bosszúból végigkocsikáztam a Nyikolszkaján, s újabb könyvet vásároltam, otthon meg bifszteket ebédeltem. Kerestem én az én Crna Gora-i fejedelmemet, de hát ebéden volt a cárnál, várhattam rá időtlen időig. Aztán mégis megjött. Mondom neki, hogy holnap haza akarok menni. Kinevetett. Bolondnak tartott. Hát akkor minek fáradtam el ilyen messzire! Végül meghallgatta indokaimat, áldását adta, hogy mehetek, de azért még megkérdezte, hogy hát a kilátásba helyezett szalagcsokorfélét sem várom meg a cár kezéből? Mire én megköszöntem a közbenjárását, mondván, hogy nekem elég kitüntetés volt az, hogy vele utazhattam.

(Szünet. Óraketyegés.)

Hallgatsz?

KORNEL: Testvérem vagy, mégsem ismertelek eléggé. Mondd csak, mondd.

ZMAJ: Azt hitted, elnyugtathatsz itt, ebben a háborítatlanságban. Mintha a magunkfajtanak valahol is nyugalma lehetne. Most már sejtheted, mit hurcoltam ide magammal. A kisebb teher kedvéért, a sok-sok levéllel együtt, magamat is elégethettem volna, mielőtt a szekerek idezötyögtek velem.

KORNEL: Én csak annak örültem, hogy ideköltözöl, a régi Zmajevacra; átengedhetem neked, s öreg napjaidat itt békén töltheted, jó levegőn, a szép természetben, szülőhelyednek szomszédságában. Itt, ebben a házban, ahova mindig szívesen látogattunk el mi, gyerekek.

ZMAJ: A falusi pópától kezdve, itt mindenkinek van valami agálya miattam. Ez a szerencsétlen jámbor lélek azt hordja a begyében, hogy valahol, valamikor azt találtam mondani: ötvenháromezer kataszteri hold kolostori földet alig negyven szerzetes bitorol és élvez. Meg hogy némelyiküket a keresztnél jobban érdekli az érdemkereszt. Ez úgy orrol rám, hogy még a kisdiakokat is eltiltaná a közelemből. Talán még a... temetéséről is.

(Szelroham csapja szét az ablakszárnyakat. Behajtják őket.)

KORNEL: Elment minden hajó. Nem baj. Itt alszom nálad.

(Csak az óraketyegés.)

ZMAJ: Nincs, aki elkészítse a fekhelyedet. A kanóc is végigégett a lámpában. Marija otthon van Futakon, az övéinél. A vásártér melletti temetőben ott is egy kis fakereszt. Pesten, Pancsován, Zágrábban, meg a žičai kolostor tövében is azok a kis fakereszttek. Hányszor kell meghalnia az embernek, hogy tovább élhessen?

KORNEL: Ne emlegesd folyton a halált.

ZMAJ: Pedig az ott oszon végig mostanában az ódon Duna utca vaspántos, ó kapuinak hosszában. Azt a magányos kisfiút keresi, aki voltam.

KORNEL: Itt vagyok veled. Maradt egy testvéred. Ez olyan igazság, amiben nem kételkedhetel.

ZMAJ: Én egész életemben nem megtalálni akartam az igazságot, hanem csak megközelíteni. Most engem közelít ő. A fekete

szárnysuhogású igazság. Egyszerű temetést akarok. Másodosz-
tályút.

KORNEL: Ezt mondd, akinek az életét mérni nem lehet?

ZMAJ: A búzamagnak a súlyát is érzi a tenyér.

KORNEL: Amit elvetettél, az dalba, énekbe szökkent már régen.
Nem találhat benne konkolyt senki sem.

ZMAJ: Gondolod? Még azt is fölrották, hogy kiket szerettem.
Mintha bárki elegendő lehetne önmagának. Amikor az össze-
gyűjtött verseim kötetei megjelentek, a vájt fülű beavatottak,
tudós tanárok hiányolták belőle az egyik régi-régi versemet.
Csak a címére emlékezett közülük a legokosabbik. Az én emlé-
kezetemből is kimosta az idő. Akkor odajött az asztalunkhoz
egy úr, és kissé magyaros kiejtéssel elmondta nekünk az egész
költeményt. Csak utána mutatkozott be. Nem felejtettem el a
nevét. Balla Imrének hívták.

KORNEL: Milyen kár, hogy csak most kezdek megismerni
igazán.

ZMAJ: A távozókat megszépíti a szelídségük.

KORNEL: Szebben haragudni sem tudott szerb költő,

ZMAJ: „Tudott”? Látod, elárul téged is a múlt idő.

(Csönd.)

KORNEL: Ha sor kerül rá, testvér... s ha a nép kívánsága ebbe
beleszólhat... átvigyünk-e majd a túlsó partra?

(Csönd.)

Abba a süllyedő, szép emlékeidbe vesző, drága városba? „Nomi-
natur Neoplanta”. Átvigyünk-e veled a gyászlobogós éneket?

(Csönd.)

A kisgyerek-szomorúságú jószágot átvigyünk-e?

(Csönd.)

Az ákombákomos, játszadozó kedvet, átvigyünk-e majd?

(Csönd.)

Legyen a te akaratod szerint.

(Zene: A „Tiho noći” dallama.) (Lejelentés.)